

BÁTHORY ORSOLYA

*Batthány József esztergomi érsek bíborosi kinevezése alkalmából tartott ünnepségek**

Batthány József (1776–1799) esztergomi érseket 1778. június 1-jén VI. Piusz pápa kreálta bíborossá. A primás címtemploma a Tiberis szigeten lévő Szent Bertalan egyház lett.¹ Noha a bíborosi beiktatásra csak 1782-ben került sor Bécsben, az érseket vendégül látó magyar városok már a kinevezést követően gondoskodtak az új kardinális méltó megünnepléséről. A Nagyszombatban és Esztergomban lezajlott ceremóniákról az érseki udvarban vezetett *Historia Domestica* számol be viszonylagos részletességgel.²

Batthány kinevezése után június 27-én ment először Nagyszombatba.³ A város közelében, Pozsonyfejéregyháznál délután négy órakor az esztergomi káptalan tagjai, városi tisztviselők négy- és hatfogatú hintókon, valamint néhány polgár lóháton fogadta a primást. Tiszteletére baldachint hoztak, mozsarakat sütöttek el, és gratuláltak a bíbornoki címhez. Ezt követően Forgách Miklós nyitrai főispán hintájába felszállva elindultak Nagyszombat felé. A menet élén a kanonoki kocsik és a lovas polgárok haladtak. A városba az északi Felső kapun át léptek be, az itt emelt díszkapunál a városi bíró röviden köszöntötte a magas rangú egyházi méltóságot. A városban az érseki-királyi konviktus előtt felsorakoztak a nemesifjak, az orsolyiták templománál pedig a leánynövendékek pástorrhába öltözve ünnepélyesen éltették a primást. A

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport főmunkatársa.

¹ CZÉKLI Béla, *Batthány I. József = Esztergomi érsekek, 1001–2003*, szerk. BEKE Margit, Bp., Szent István Társulat, 2003, 350.

² *Historia Domestica seu Diarium Actorum domesticorum prout et Visitationis Canonicae Card. Primatis a Batthyan per diversos capellanos aulicos conscripta ab 1776 usque 1782*, Primási Levéltár, Batthány József érsek iratai, Protocollum Actorum intraneorum, I, 1776–1785, nr. 935. (A továbbiakban: *Historia Domestica*.) Ez az adatgazdag forrás Batthány József érseki méltóságához kapcsolódó eseményekről számol be kisebb-nagyobb részletességgel. A korabeli egyházi-világi reprezentáció vonatkozásában számos értékes részlettel szolgál, így már az ezt megelőző írásaimhoz is alapvető forrásul szolgált. BÁTHORY Orsolya, *Batthány József esztergomi érsek beiktatása Nagyszombatban (1776)*, Magyar Sion, 2014/2, 163–180; Uő, *Batthány József esztergomi érsek főispáni beiktatása = Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon*, szerk. B. O., KÖNYA Franciska, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 12.), 2016, 45–58.

³ A nagyszombati események a *Historia Domestica* 1778. június 27-i bejegyzésben olvashatók.

nagyszombati akadémia nevében Benkő Miklós,⁴ egykori jezsuita beszéddel köszöntötte őt, majd a menet harangzúgás és ágyúlövések közepette vonult át az érseki rezidenciához, ahol a káptalan egy másik díszkaput is emeltetett. Itt várakozott a József-féle hadi árvaház ötven neveltje katonai alakulatszerű elrendezésben puskával felszerelve.⁵ A hintájából kiszálló Batthyányt kanonokok és szerzetesek köszöntötték, a rezidencián Richvaldszky György helynök a káptalan nevében latin nyelvű beszéddel gratulált a bíbornoksághoz.

Az este folyamán díszkivilágítással örvendeztették meg a primást. Az érseki palota bejáratát ezer lámpással és Batthyány bíborosi címerével díszítették fel, amelyekhez a következő felirat társult: „Justis Honoribus Principis Josephi a Battyán trinas in Patria Dioecesanus Tiaras Purpura Coronantis devoti filii Capituli sui Strigoniensis Canonici erexerunt.”

A Felső városkaput is számos mécses vagy fáklya (luminar) világította be, a kapu tetején a felirat: „In obstricta Grati Animi Obsequia Cardinali Josepho a Battyán Senatus Tyrnaviensis.” Alatta pedig: „Fert ensem ungue Leo, Pellicanus”⁶ ei imminent: Euge! Magnum ille, Pium denotat Ipse Patrem.” Egy plébánosi ház falára valamenynyí, Batthyány érseki beiktatására (1776) készült emblémát újból kihelyezték, a ház nagyobb középső ablakába tettek ki egy új feliratot: „Josepho e Comitibus Battyán S. R. I. Principi, et Hungariae Primati inter Purpuratos Patres adlecto: quod potuit merito tibi Patria contulit ante; nunc confert merito Roma, quod Ipsa potest.” Az ezzel szomszédos ablakban lévő embléma, amelynek picturája (vagy ahogy forrásunk

⁴ Benkő Miklós (1724–1801) jezsuita rendi, később világi pap. 1741-ben lépett a rendbe. Matematikát tanított Kolozsvárt, Budán (1758), és a bölcséleti kar dékánja volt Nagyszombatban. Az egyetem Budára történt átköltözése után a nagyszombati akadémiánál maradt 1777-től 1784-ig. Az akadémia Pozsonyba költözése után 1785-ig aligazgató volt. Ekkor nyitrai kanonokká nevezték ki.

⁵ A katonai árvaházat József császár (1780-tól II. József magyar király) 1777-ben költöztette át Pettauból (ma Ptuj, Szlovénia) Nagyszombatba, az egykori jezsuita kollégium és az egyetemi törzépület hátsó részébe. Az intézetben 500 katonai árva kapott ellátást. A tisztek árvái bejártak a gimnáziumi előadásokra is, míg a közkatonák árvái rendszerint csak az elemi iskola tárgyait tanulták magában az intézetben. Az árvaház a bécsi hadi tanács rendelkezése és vezetése alatt állott. Vö. KATONA István, *Epitome chronologica rerum Hungaricarum, Transsilvanicarum et Illyricarum concinnata, Pars III*, Budae, 1798, 543; FINÁ CZY Ernő, *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában, II: 1773–1780*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1902, 307.

⁶ Utalás a Batthyány család címerállataira: a barlangjából kiugró oroszlánra karddal a szájában, és a pelikánra.

írja: corpora) egy ametisztból készült asztalt ábrázolt.⁷ Mottója (symboluma): „Solo Adamante minor.” A harmadik ablakban lévő embléma egy ragyogó napot jelenített meg, amelynek közepén Mária Terézia monogramja volt olvasható. A nap alatt egy virágzó rózsza volt látható a hozzá kapcsolódó mottóval: „Hoc sole rubesco.” Egy zöld színűből pirossá átváltozó galerumot ábrázolt a harmadik embléma „Ornatura et ornat” mottóval. Lejjebb egy felirat volt olvasható: „Battyanus Ludovicus Pro-Rex fuit, Ipse Josephus Purpureus Pater es: nobilius quid eris?” Alatta: „Nobilius quid eris? Supremus si Pater Orbis in terris fueris, quod tibi Corde precor.” A kanonoki házak ablakait is kivilágították fáklyákkal és egyéb világító eszközökkel. Wutinger káptalani szabó a háza előtt három, zöldellő ágakkal, feliratokkal díszített és lámpásokkal megvilágított kaput állított saját, Batthyánnak szóló jókívánságával: „Die Wünsche sind erfüllet, Romm hat dich zur Cardinals-Würde erhoben und so worden unsern Freuden vermehret, und deine Tugend belohnet. Grosse Belohnung! Aber nicht Verdienste! Was können wir die noch bessens wünschen? Als viele Jahre und Leben; dann nur daß noch übrig, was wir dir zu wünschen in Stande sind. Vivat Josephus e Comitibus de Battyan S. R. E. Cardinalis, S. R. I. Princeps Archi-Episcopus Strigoniensis.”

Az este további látványossága volt még, hogy a fentebb említett hadiárva törökmuzsikát játszottak, a díszágylulovések is tovább folytatódtak.

A következő nagyobb látványosságokra Esztergomban került sor július 14–15-én.⁸ A várostól nem messze lévő Köbölkútnál Fába Simon kanonok tizenhat plébánossal együtt fogadta az érseket. Esztergom lakosságát 60 lovas képviselte, ők a vármegye zászlaja alatt haladtak a Batthyány kísérete élén. A város felé vezető úton az érsek-bíboros tiszteletére a környező szőlőkből mozsaraztak. A Kis-Dunán lévő cölöphídnál 45 pástorruhába öltözött leány fogadta az egyházfőt, míg a vízvárosi kapunál számos német polgár gyűlt össze Esztergomnak mind az érseki, mind pedig királyi városrészéből. Az érseki rezidencia előtt a városi tanács várakozott, itt az

⁷ Az ametiszt általában a józanság, a lelki béke, a jámborság jelképe volt, a keresztény szimbolikában pedig a Szentháromságé a három (bíbor, kék és lila) színe miatt. OBERFRANK Ferenc, *Ametiszt = Magyar katolikus lexikon*, I, főszerk. DIÓS István, szerk. VICZIÁN János, Bp., Szent István Társulat, 1993.

⁸ *Historia Domestica*, 1778. július 14–15-i bejegyzések. További forrás még: *Ordo solennis ingressus = FÁBA Simon, Orationes dictae [...] Josepho e comitibus de Batthyán [...] dum ei amplissima sacrae purpureae insignia, primumque ab acceptis illis in ditionem suam Strigoniensem ingressum magistratus et sacerdotium provinciale festis honoribus gratulabatur [...]*, Budae, Typis Regiae Universitatis, 1778, [2]–[3].

esztergomi királyi gimnázium igazgatója, Ádány András⁹ köszöntötte a tanulókkal együtt a bíborost. A várból az ilyenkor megszokott ágyúlövések és harangzúgás hallatszott. Batthyány ezután az érseki palotában fogadta számos főúr és nemes gratulációját, majd velük együtt költötte el ebédjét. Vacsorára viszont már Sándor Antal báróhoz volt hivatalos.¹⁰

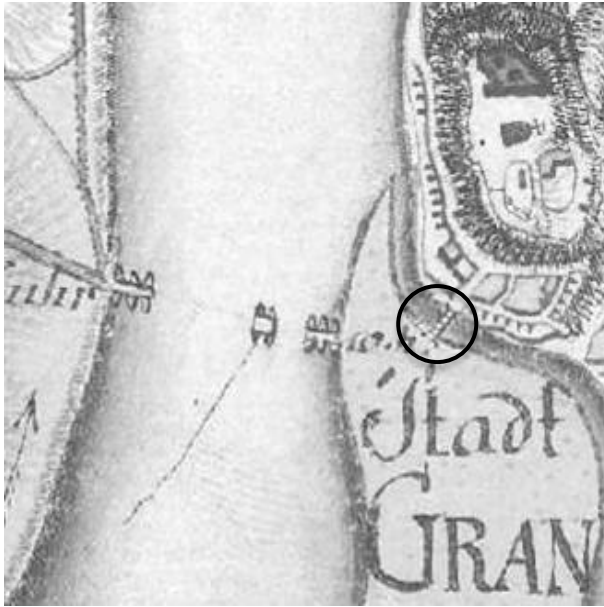
Este Esztergomban is volt díszkivilágítás. Ahogyan két évvel azelőtt, Batthyány József esztergomi főispáni beiktatásakor, úgy ez alkalommal is Fába Simon egy piramist állíttatott fel a Szent Tamás-hegy lábánál lévő Hévíz-tóhoz közel. A piramison egy bíborosi kalap volt látható, alatta pedig egy pelikán, amit számos lámpás világított meg. Egy diadalkaput idéző díszkapu is felállítottak a tó partján, ennek két pillére között egy érseki kereszt volt, rajta korona, felette a Batthyány család jelképei, legfelül pedig egy bíborosi kalap, amelynek szalagjai két oldalról keretezték a kompozíciót. A díszkapu homlokzatára a következő feliratot helyezték el: „Adventui Cardinalis”. Ez utóbbit az este folyamán 600 lámpás tette ragyogóvá. Az esztergomi vár déli bástyáján Batthyány érseki udvarának régen se, egy bizonyos Reichardt kilenc piramist emeltetett 1300 lámpással megvilágítva. A nagyobb piramisra egy zöld galerum volt feste, felette pedig egy pelikán, amely a melléből kicsöppenő vérral festette be a kalapot.¹¹ A felirat itt a következő volt: „Non alieno, sed proprio bene sanguine fulget.” A kisebb piramison jobb oldalon: „Caelo lactantur ab Alto”, bal oldalon pedig: „Cernere jam fas est oculis propioribus Astra”.

⁹ Ádány András (Adányi; 1715/1716–1795) volt jezsuita tanár. 1732-ben, Nagyszombatban lépett a jezsuita rendbe. 1752-ben felszentelték, és bölcsészettudományi oklevelet kapott; azután Győrött a rend növendékeit tanította; innen Nagyszombatba tették át, ahol 1753-tól 1755-ig a filozófiai tudományokat adta elő. Azután Nagyváradon és Ungváron mint hitszónok működött; 1760-ban visszahívták Nagyszombatba a teológia tanárának. 1761–62-ben a bölcséleti kar dékánja volt. A rend eltörlése (1773) után Esztergomban az iskolák igazgatója lett, és haláláig e tisztséget töltötte be. Fizikakönyve egyike volt a nagyszombati egyetem első nyomtatott tankönyveinek, ebben az akkor modernnek számító newtoni alapon taglalta a fizika törvényeit. SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, I, Bp., Hornyánszky, 1891; Joannes Nep. STÖGER, *Scriptores provinciae Austriae Societatis Jesu*, Viennae, 1855, 5–6

¹⁰ Sándor Antal báró (†1801) bajnai birtokán több alkalommal is időzött a prímás. A kastélyban lévő házi kápolnát is ő szentelte fel Szűz Mária tiszteletére 1776. október 29-én. Sándor Antal az udvarhoz fűződő szoros kapcsolatai révén több rangos vendéget is fogadott esztergomi és bajnai rezidenciáján. TÓTH Krisztina, *Bajna*, Bp., Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht, [2001] (Száz magyar falu könyvesháza), 37, 164. Az esztergomi Sándor-palota ma a belvárosban, a Jókai utca 1. szám alatt található.

¹¹ Utalás a Batthyány család egyik címerállatához, a pelikánhoz kapcsolódó hiedelemre, miszerint a madár saját vérével eteti a fiókáit.

A látványosságok július 14-én és 15-én voltak megtekinthetők, Batthyány Józsefnek nagy tetszésére és örömére szolgáltak ezek, csakúgy, mint a várban muzsikáló zenekarok és a szomszédos domboldalon elhelyezett ágyúk egymásnak felelgető hangjai.

A Víziváros bejárata előtti, a Kis-Dunán lévő cölöphíd, ahol az esztergomiak fogadták Batthyányt. A térképen az 1762-ben Barkóczy Ferenc érsek által építtetett repülőhíd is látható.¹²

¹² A térképrészet forrása: <http://mapire.eu/hu>. Az Első Katonai Felmérés (1763–1787).